

Obraz szkoły i nauczyciela

EGZEMPLIFIKACJE
TEORETYCZNE
I EMPIRYCZNE

 impuls

pod redakcją naukową
Ewy Murawskiej

Pod redakcją naukową
Ewy Murawskiej

Obraz szkoły i nauczyciela

Egzemplifikacje teoretyczne
i empiryczne

Biblioteka Główna AP Słupsk
nr inw.: kg - 267985

267985 BE

impuls
Kraków 2010

© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010

Recenzent:

prof. zw. dr hab. Krystyna Duraj-Nowakowa

Redakcja wydawnicza:

Aleksandra Bylica

Joanna Kosturek

Korekta:

Aleksandra Bylica

267985

Projekt okładki:

Magdalena Muszyńska

Izabela Surdykowska-Jurek

CZARTART

ISBN 978-83-7587-426-6

Druk i oprawa:

Sowa - druk na życzenie*

www.sowadruk.pl tel. 022 431-81-40

Oficyna Wydawnicza „Impuls”

30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5

tel./fax. (12) 422 41 80, (12) 422 59 47

www.impulsoficyna.com.pl, e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl

Wydanie I, Kraków 2010

27 37

2-206/13/10

dr n. hum. Kateryna Shestakova

Instytut Pedagogiki
Akademia Pomorska w Słupsku

Edukacja w szkole „etnicznej”: problemy i perspektywy (na przykładzie Czerniowiec, Ukraina)

Образование в этнической школе: проблемы и перспективы (на примере Черновиц, Украина)

Wstęp

Zagadnienie sformułowane w tytule dotyczy się bezpośrednio złożonych i niejednoznacznych kwestii, związanych z rozwojem procesów etnicznych na Ukrainie. Zmiany w strukturze socjalnej społeczeństwa ukraińskiego spowodowały samoidentyfikację jednostek i grup, w tym mniejszości narodowych. Zabezpieczono ich prawa, zwłaszcza potrzeby edukacyjne, ustawami na początku lat 90. Towarzyszyła temu znaczna polityzacja procesów etnicznych. Szczególnie palącymi stawały się te kwestie (otwarcie klas z językiem nieukraińskim, utworzenie towarzystw kulturalno-oświatowych i inne) na Bukowinie, w Galicji, Zakarpaciu i na Krymie.

W związku z tym powstaje pytanie: w jakiej mierze nauczanie w szkole z językiem wykładowym mniejszości narodowych sprzyja tworzeniu tożsamości etnicznej i tolerancji międzyetnicznej? Przecież można założyć, że – po pierwsze – uczniowie starszych klas tych szkół wyraźnie uświadamiają sobie własną swoją przynależność etniczną, a poziom tolerancji zależy od specyfiki szkoły. Po drugie, „szkoła narodowa” („szkoła etniczna”) jest ważną częścią procesu socjalizacji etnokulturowej.

W artykule przesłedzono ten związek na przykładzie szkół narodowych miasta Czerniowce (kulturalno-historyczny region Bukowina). Pod koniec roku szkolnego 2007 w ostatnich klasach szkół mniejszości narodowych miasta przeprowadzono badania w celu określenia poziomu tolerancji etnicznej uczniów. W badaniach zastosowano metodykę „Typy identyczności etnicznej” opracowaną przez G. Sołdatową¹, która wykorzystywała ją do wyznaczenia zmian samoświadomości

---

¹ Г.У. Солдатова, *Психология межэтнической напряженности, Институт этнологии и антропологии*, Москва 1998, с. 103–198.

etnicznej w warunkach wzrostu napięcia międzyetnicznego. Jej zdaniem, jedną z kryzysowych form transformacji tożsamości etnicznej jest wzrost nietolerancji (intolerancji)². W wyniku serii eksperckich ocen i badań pilotażowych G. Sołdatowa wybrała 30 stwierdzeń, będących zakończeniem frazy: „Jestem człowiekiem, który...”. Dane stwierdzenia odzwierciedlają stosunek do własnej lub innych grup w różnych sytuacjach relacji międzyetnicznych.

Między edukacją a ustawodawstwem

Na poziomie ustawodawczym polityka narodowo-kulturalna przewiduje ochronę praw narodowo-kulturalnych mniejszości, w tym nauczania w języku ojczystym. Odpowiednio, w Ustawie Ukrainy o mniejszościach narodowych Ukrainy³ oraz Ustawie o powszechnym szkolnictwie średnim (z 13 maja 1999 roku) zaznaczono, że szkolnictwo średnie jest powołane do wychowywania w poszanowaniu rodziny, uczenia szacunku do narodowych tradycji i zwyczajów, języka państwowego i ojczystego, wartości narodowych narodu ukraińskiego i innych narodów⁴. Sprzeczność pojawia się najczęściej w związku z pozycjami Rozporządzenia Prezydenta Ukrainy pt. Narodowa doktryna rozwoju oświaty od 2002 roku. W dokumencie zaznaczono, że wśród priorytetowych kierunków rozwoju oświaty narodowej Ukrainy znajduje się rozszerzenie ukraińskojęzycznego obszaru edukacyjnego, a także zabezpieczenie potrzeb edukacyjnych mniejszości narodowych⁵. Jednak w praktyce bardzo trudno określić granice każdego z punktów.

Stąd wynika konieczność zorientowania systemu edukacji na potrzeby mniejszości narodowych. Przy tworzeniu planu zajęć i obciążenia uczniów w szkołach ukraińskich dopuszcza się tak zwaną wariacyjną składową. Jest ona formułowana przez placówkę oświatową z uwzględnieniem osobliwości regionu i indywidualnych potrzeb edukacyjnych uczniów (wychowanków)⁶. Jako przykład można podać próby otwarcia klasy z ukraińskim językiem nauczania w rumuńskich wioskach obwodu czerniowieckiego (pod naciskiem rumuńskiej społeczności nie udało się wprowadzić tej idei), albo zmianę języka nauczania z ukraińskiego na

---

² Л.Г. Почебут, *Взаимопонимание культур: Методология и методы этнической и кросс-культурной психологии* в: *Психология межэтнической толерантности*, Изд-во С. – Петерб. ун-та, СПб 2005.

³ *Закон України Про національні меншини України*, <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2494-12>.

⁴ *Закон України про Загальну середню освіту*, <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=651-14>.

⁵ *Указ президента про Національну доктрину розвитку освіти*, http://www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.doc.

⁶ *Закон України про Загальну середню освіту*, <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=651-14>.

rumuński i odwrotnie w niektórych szkołach⁷. W pojedynczych przypadkach kierownictwo szkół nieukraińskich odmawia przeprowadzania badań dotyczących tolerancji międzyetnicznej, powołując się na rozporządzenie Departamentu Oświaty o obowiązku pozwolenia na badania w zakładach oświatowych, chociaż na oficjalnej stronie departamentu takiego rozporządzenia nie ma. Podobna sytuacja ma miejsce w szkołach w Autonomicznej Republice Krym. Pod koniec lat 90. analitycy alarmowali, że są trudności z otwieraniem szkół ze tatarsko-krymskim językiem nauczania. Obecnie częściej wskazują na problemy ze szkołami ukraińskimi (albo klasami) z odpowiednim językiem nauczania⁸. Innymi słowy, kwestia językowa stała się obiektem manipulacji.

Obecnie w Czerniowcach działają 54 ogólnokształcące zakłady nauczania (z tego 2 prywatne)⁹. Wśród nich 4 szkoły z rumuńskim językiem nauczania (2,2% uczniów miasta) oraz 2 szkoły z rosyjskim językiem nauczania (1,6%); w jednym gimnazjum zajęcia prowadzi się w języku ukraińskim i rosyjskim. Przy gimnazjum nr 1 działa szkoła niedzielna z językiem niemieckim, a przy gimnazjum nr 3 – z polskim językiem nauczania. Szkoła nr 4 to placówka z pogłębionym nauczaniem języka, tradycji i historii narodu żydowskiego. W roku szkolnym 2008/2009 spośród wszystkich ogólnokształcących zakładów oświatowych w obwodzie działała 1 szkoła z rosyjskim językiem nauczania i 3 szkoły z dwoma językami nauczania (ukraińskim i rosyjskim)¹⁰. Warto nadmienić, że na oficjalnej liście szkół średnich miasta Czerniowce brakuje szkoły z mołdawskim językiem nauczania¹¹. Niemniej zachował się nieoficjalny podział na szkoły rumuńskie i mołdawskie na Bukowinie¹². Trzeba dodać, że ani w kołach naukowych, ani na poziomie politycznym przez różne przyczyny do tej pory nie wyjaśniono kwestii etnogenezy etnosów rumuńskiego i mołdawskiego i odpowiednio do tego języków. Funkcjonujące dwie przeciwstawne teorie albo rozgraniczają te grupy, albo

⁷ Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. Моніторинг дотримання прав меншин, Випуск 10, Вересень 2002.

⁸ В. Ільясова. Відкриття національних шкіл, як і раніше, проблематичне, [http://www.cidct.org.ua/uk/publications/pritula/3\(19\)01/17.html](http://www.cidct.org.ua/uk/publications/pritula/3(19)01/17.html); О. Шевчук, І. Беднарський, Проблеми навчання державною мовою та мовами національних меншин у загальноосвітніх навчальних закладах АР Крим, <http://www.niss.gov.ua/Monitor/desember08/19.htm>.

⁹ W ukraińskim systemie szkolnictwa średniego pojęcie „szkoła” odpowiada polskiej podstawówce, gimnazjum i liceum razem. „Gimnazjum” i „liceum” w ukraińskim szkolnictwie średnim – to typu zakładów edukacyjnych II–III stopnia z pogłębioną nauką niektórych przedmiotów odpowiednio do profilu (czyli maturę zdaje się zarówno po zakończeniu gimnazjum, jak i liceum).

¹⁰ Довідка щодо забезпечення прав національних спільнот на Буковині, http://www.oda.cv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4536&Itemid=8.

¹¹ Stan na rok szkolny 2008–2009 na podstawie analizy oficjalnych zasobów internetowych Kierownictwa oświaty Czerniowieckiej obwodowej administracji państwowej.

¹² Stan na rok szkolny 2009–2010 – w dokumentach Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy szkoła z mołdawskim językiem nauczania istnieje, http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/average/new_pr.

zakładają, że kwestia mołdawska jest sztucznie stworzona i jest następstwem polityki narodowościowej czasów ZSRR.

Szkoła „etniczna” jako czynnik samoidentyfikacji etnicznej

Wiadomo, że konstytuowanie się tożsamości jest związane z zaspokojeniem potrzeby przynależności do grupy, zapewnieniem ochrony, możliwości samorealizacji, włączeniem jednostki w system relacji społecznych itd. Tożsamość etniczna spełnia takie właśnie funkcje, jednak wyznacznikami jej formułowania są etniczna historia regionu, federalna i miejscowa polityka etnonarodowościowa, szereg środowisk etniczności (rodzina, oświata, zapis o przynależności narodowościowej w paszporcie, organizacje narodowo-kulturalne, ruchy odpowiedzialne za odrodzenie etnokulturowe). Wiele badań skupia się na określeniu roli języka, religii, a także pamięci historycznej w procesie samoidentyfikacji etnicznej. Jednak można przypuszczać, że polityka narodowo-kulturalna może wpływać kompleksowo na samoidentyfikację jednostki, łącząc czynniki językowy, religijny i wiele innych.

Jeśli traktować oświatę jako jeden z elementów polityki narodowo-kulturalnej wobec mniejszości narodowych, to okazuje się, że w trakcie wtórnej socjalizacji (na wczesnych etapach, przede wszystkim w szkole) odbywa się komunikacja z przedstawicielami grup etnicznych. Niewątpliwie pozwala to na zdobycie dużego doświadczenia etnokulturowego. Jednostka tworzy integracyjny model zachowania, łącząc normy i wartości zapożyczone z dwóch kultur. Nauka w szkołach z wykładowym językiem narodowościowym poszerza horyzonty uczniów od wczesnego dzieciństwa.

Świadome odniesienie się do własnej etniczności w pełni przejawia się już w wieku nastoletnim. Wydziela się trzy fazy podwyższenia zainteresowania tym zjawiskiem. Pierwsza – w wieku przedszkolnym – przeważnie pod wpływem rodziny. Druga – w wieku szkolnym (dzieci miejskie później niż wiejskie, w klasach 5–8, wykazują największe zainteresowanie swoją etnicznością). Faza trzecia – w okresie studiów¹³. Założenie to znajduje potwierdzenie w opracowaniach teoretycznych dotyczących procesu identyfikacji i jej rezultatu końcowego – identyczności. Identyczność można rozumieć na przykład, według J. Hewitta, jako wewnętrzne sytuacyjne definiowanie identyczności (identyczność sytuacyjna, obraz sytuacyjny siebie, sytuacyjna samoocena) i wewnętrzne definiowanie na podstawie doświadczenia życiowego. (Tożsamość, która jest rozumiana przez jednostkę jako skumulowany sens rozumienia swojego miejsca w społeczeństwie, globalny obraz siebie samego, ocena autobiograficzna)¹⁴. Co prawda w tym wypadku pojawia się wiele

¹³ Т. Тоїчкіна, *До питання про етнокультурну соціалізацію дітей в етнозмішаних сім'ях* [В:] *Соціальні виміри суспільства. Збірка наукових робіт молодих науковців*, Вип. 2, АНУ, Ін-т соц., Київ 1998, с. 230–238.

¹⁴ J. Hewitt, *Self and Society: A Symbolic Interactionist Social Psychology*, 3rd ed., Boston 1984, s. 374.

pytań co do charakteru i przebiegu wzajemnych relacji między tymi aspektami. Z drugiej strony, jak wskazuje Z. Bokszański, w procesie interakcji można wydzielić dwie podstawowe cechy. Pierwsza to wzajemna zależność partnerów, druga – obecność wzajemnego wpływu. Jednak w końcowym rachunku istotny wpływ na kształt tych właściwości będą miały warunki, w jakich przebiega interakcja¹⁵. Jak pokazuje badanie ankietowe, w wieku 16–17 lat uczniowie ściśle określają swoją przynależność narodową (ponad 90%). W innych sytuacjach, kiedy samo-określenie narodowe nie jest pewne, posługują się oni definicjami „50/50”, „we mnie są krwi”, „mama Rumunka, ojciec Ukrainiec”. Jednak w tym samym czasie ¼ pytanym ma nie tyle zmieszana, jak zaznaczono wyżej, ile raczej „niepewną”, „podwójną” tożsamość etniczną.

Wyjaśnia to sytuacyjność interakcji właśnie w tym wieku, o ile definiowanie wewnętrzne na podstawie doświadczenia życiowego jest niemożliwe. Doświadczenie w danym przypadku jest zależne od otoczenia, a jakakolwiek szkoła stwarza warunki do interakcji. Szkoła „etniczna” tylko podkreśla te warunki, pozwalając wydzielić podobieństwa i różnice. Albo, jak uważa S. Makiejew, jeśli pojęcie komunikacji w warunkach małych grup dopełnić stereotypami socjalnymi, obrazami wartościowymi, modelami do naśladowania itd., to mechanizm identyfikacyjny zapełnia się działającym międzyjednostkowym konkretem¹⁶. Dlatego w szkole „narodowej” możliwe są (ale nie obowiązkowe) położenie akcentu na wydzieleniu takich różnic oraz podkreślenie subiektywnego odczucia własnej przynależności do różnych wspólnot społecznych. Prowadzi to do próby podkreślenia własnej „inności”, albo – w zależności od warunków – do jej ukrycia. Jak wskazuje E. Goffman, dla człowieka jest naturalna potrzeba zwracania na siebie uwagi i demonstrowania swojej unikalności¹⁷. To stanowi właśnie specjalny środek ucznia nastolatka. Ukrycie własnej odmienności może się odbywać przez „zamykanie się” w obrębie własnej grupy. Jest to typowy dla nastolatka sposób zachowania.

„Kapitał” pogranicza w kontekście Czerniowiec

Zrozumieć naturę procesów społecznych na Bukowinie można tylko w kontekście koncepcji pogranicza, którą sformułowano w polskiej myśli socjologicznej. Przede wszystkim trzeba spojrzeć na ten region w kontekście obszaru społecznego, ująć badany teren jako pogranicze kultur, etnosów, wspólnot, tradycji, norm i wartości. Wiąże się to z tym, że wiele badań na polsko-ukraińskim pograniczu

¹⁵ Z. Bokszański, *Tożsamość, interakcja, grupa. Tożsamość jednostki w perspektywie teorii socjologicznej*, Wyd. UŁ, Łódź 1989.

¹⁶ С.А. Макеев, С.Н. Оксамитная, Е.В. Швачко, *Социальные идентификации и идентичности*, Институт социологии НАНУ, Киев 1996, с. 24.

¹⁷ За: Х. Абельс, *Интеракция, идентичность, презентация*, Алетея, СПб 1999, с. 243–244.

było realizowanych właśnie przez polskich socjologów. W przeważającej mierze opierają się oni na koncepcji interakcjonizmu symbolicznego, zakładając, że taki typ związku społecznego wyjaśnia dynamikę i sytuacyjność identyfikacji etnicznej.

Należy również podkreślić wielopoziomowość pogranicza jako terminu socjologicznego, co pozwala włączyć w jego definicję płaszczyzny społeczno-ekonomiczne, polityczne, a przede wszystkim – kulturalne. Należy pamiętać, że historyczne uwarunkowania dzisiejszej granicy między Ukrainą i Rumunią, która się niejednokrotnie zmieniała, pociągały za sobą zmiany czynników zewnętrznych. To właśnie one wpływały na stosunki międzyetniczne w regionie. Pograniczny status Bukowiny Północnej, zwłaszcza w rozumieniu symbolicznym, warunkuje próby oddzielenia obiektywnych i subiektywnych kryteriów samoidentyfikacji. Jednak aby to zrozumieć, należy wrócić do dyskusji o wyborze między normatywnymi i fenomenologicznymi paradygmatami „etniczności”.

Polemika dotycząca priorytetu tych płaszczyzn metodologicznych skłania do łączenia, w pewien sposób integrowania znanych koncepcji. Łącząc procesy identyfikacyjne z konkretnym kontekstem etnicznym, czyli pograniczem ukraińsko-rumuńskim, widać, że w warunkach wieloetniczności można obserwować „prymordializm” etniczności. Innymi słowy, przynależność etniczną określoną pochodzeniem, otoczeniem rodzinnym. Jednocześnie obserwuje się sytuacyjność tego zjawiska, stworzoną na przykład przez wybór między przynależnością do ojca – Polaka czy matki – Ukrainki. To tylko jeden z przykładów, i celem analizy nie jest poznanie samoidentyfikacji etnicznej osób z mieszanych małżeństw. Jednak przy badaniu etnicznego aspektu społecznej tożsamości grupy należy stwierdzić, że tożsamość etniczna często ma sytuacyjny, instrumentalny charakter. Potwierdza to również i ten fakt, że dla jednych osób może ona być znaczną częścią ich tożsamości społecznej, a dla innych – znajdować się na peryferiach potrzeb, uczuć, wyobrażeń.

Pogranicze występuje więc jako czynnik tzw. tożsamości traumatycznej (według oznaczenia P. Sztompki). Wywodzi się ją ze społecznej traumy, która może mieć charakter zarówno subiektywny, jak i obiektywny. Wśród wpływów traumy społecznej wyodrębnia się biologiczną albo demograficzną, traumę, która wynika ze struktury społeczeństwa, oraz traumę kulturalną. Trauma społeczna tworzy u człowieka tożsamość traumatyczną. Ludzie próbują pokonać ją za pomocą różnego rodzaju strategii zachowania, w tym za pomocą mobilizacji kapitału ekonomicznego (zasobów finansowych), kapitału społecznego (związków międzyludzkich), albo kulturowego (wiedzy i kompetencji). W niektórych wypadkach następstwem traumy społecznej może być pasywne przystosowanie się do niej, marginalność¹⁸.

¹⁸ П. Штомпка, *Культурная травма в посткоммунистическом обществе*, „Социальные исследования” 2001, 2; П. Штомпка, *Социальное изменение как травма*, „Социальные исследования” 2001, 1.

Pogranicze oczywiście było i pozostaje terytorium stałej traumy społecznej, co zmusza grupy etniczne stale zwracać się do swojego kapitału. Dlatego można zgodzić się z myślą J. Nikitorowicza, że pogranicze jest wyzwaniem dla polityki państwowej i edukacji. A celem oświaty powinno być tworzenie „człowieka pogranicza”. Człowieka, który zmierza do nieustannych zmian w sobie, wchodzi na mentalne i badawcze pogranicze, próbuje spojrzeć na kulturę dominującą z boku albo z innego punktu widzenia. Dopóki jednostka nie określi własnej tożsamości, można ją łatwo manipulować i manewrować¹⁹. Albo, jak podkreśla G. Babiński, pogranicza były, i nieustępliwie pozostaną na zawsze terenami walki o dominację kultur²⁰. Taka konkurencja nie powinna prowadzić do konfliktów, jednak jest ona widoczna.

Tolerancja i edukacja międzyetniczna

Badania ankietowe w czerniowieckich szkołach pokazały, że w różnych pałkowkach uczniowie mają różny poziom tolerancji wobec przedstawicieli innych narodowości. Z jednej strony normalna tożsamość etniczna (czyli otwartość na kontakty międzyetniczne) występuje równomiernie we wszystkich grupach (rumuńskiej, rosyjskiej, polskiej i żydowskiej) niezależnie od monoetniczności czy wieloetniczności klas. Na przykład u wszystkich uczniów klasy rumuńskiej pojawiają się wskaźniki hiperidentyczności. U uczniów klasy polskiej, rumuńskiej i żydowskiej są obecne wskaźniki dyferencjacji i nihilizmu etnicznego. Można więc z jednej strony mówić o zachowaniu tradycyjnie życzliwych stosunków w relacjach międzyetnicznych. Jednak z drugiej strony rezultaty badania świadczą o powstawaniu negatywnych tendencji w sferze relacji międzyetnicznych.

Przyczyny albo źródła wskazanych tendencji można podzielić na 3 grupy. Po pierwsze, brak współczesnego podejścia do problemów edukacyjnych mniejszości narodowych, które by jednocześnie sprzyjało rozwiązaniu ich problemów społecznych, zabezpieczało prawa człowieka, zaspokajało potrzeby kulturalne. Należy przypomnieć, że charakterystycznym rysem współczesnego rozwoju szkolnictwa na Ukrainie na początku lat 90. był gwałtowny wzrost liczby szkół nowego typu, wyprofilowanych – gimnazjów, liceów. Takie ośrodki oświatowe w większości odznaczały się wyższym poziomem nauczania, profesjonalizmem oraz entuzjazmem nauczycieli i zainteresowaniem uczniów. Jednocześnie charakterystyczne były brak wspólnego podejścia do struktury i objętości wiedzy, którą mają przyswoić

¹⁹ J. Nikitorowicz, *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Trans Humana, Białystok 1995, s. 46.

²⁰ G. Babiński, *Pogranicza stare i nowe. Ciągłość i zmiana procesów społecznych* [w:] K. Krzysztofek, A. Sadowski (red.), *Pogranicza etniczne w Europie. Harmonia i konflikty*, Wyd. UwB, Białystok 2001, s. 70.

uczniowie, oraz amatorstwo w rozwiązywaniu szeregu złożonych kwestii pedagogicznych i historycznych.

W swoim czasie zwrócił na to uwagę G. Szwydko w artykule *Niektóre kwestie nauczania w szkole relacji międzyetnicznych na Ukrainie w XX wieku*²¹. Warunkiem wstępnym do realizacji tych idei w praktyce, według M. Gon, miało być udzielenie odpowiedzi na pytania: czy historia Ukrainy jako przedmiot jest historią narodu tytularnego? Czy jest historią wszystkich etnosów, które przez stulecia zamieszkiwały te ziemie?²² Złożoność problemu jest związana, po pierwsze, z poszukiwaniem kompromisu co do objętości i treści materiału, który ma być wprowadzony do programów nauczania, przy czym zasadą rozwiązania problemu ma być wskaźnik jakościowy, a nie ilościowy.

Po drugie, z kwestią kadry nauczycielskiej i jej odpowiedniego przygotowania pedagogicznego. Według J. Nikitorowicza, w kontekście jednostki, która ocenia, wybiera i tworzy system wartości i normy kulturowe powstają następujące pytania: jakie formy przyjmuje przystosowanie nauczyciela do potrzeb wspólnot lokalnych? Jaką rolę spełnia nauczyciel (w szerokim znaczeniu) w środowisku, w którym przestano wyznaczać normy i wartości? Czy nauczyciel powinien sprzyjać rozwojowi oświaty regionalnej? Czy w ogóle jest on w stanie zrozumieć i prowadzić dialog międzykulturowy?²³ W rzeczywistości, jak zaznaczają badacze, nauczyciele na Ukrainie nie mają specjalnych programów nauczania i wychowywania w odmiennych kulturowo grupach. W związku z tym specjalnego potencjału nabiera idea J. Nikitorowicza dotycząca rozwoju oświaty międzykulturowej – elementy takiej oświaty przejawiają się najczęściej w aspekcie narodowościowym.

Istotne jest również to, że wcześniej problemy uczniów ze szkół nieukraińskich (na przykład rumuńskich) analizowano często w kontekście niskich wyników w porównaniu z uczniami grupy dominującej. W pierwszej kolejności z języków obcych. Nauczyciele języka ukraińskiego i literatury, którzy uczą w szkołach rumuńskich i mołdawskich, nierzadko narzekają, że wymogi odnośnie do egzaminu maturalnego z języka dla dzieci ze szkół rumuńskich i ukraińskich są podobne. Wiąże się to z wykorzystaniem przez Rumunów w życiu codziennym języka ojczystego. Według spisu powszechnego z 2001 roku tylko 6,8% Rumunów zamieszkujących obwód czerniowiecki nazwało język ukraiński ojczystym (11,7% w 1989 roku), a 20,9% (oraz 7,2% rosyjski) Rumunów, którzy mieszkają w Czerniowcach²⁴. W rodzinach żydowskich i rodzinach o polskim pochodzeniu

²¹ Г. Швидько, *Деякі питання вивчення в школі міжнаціональних стосунків в Україні ХХ ст.*, „Історія в школах України” 1997, 1.

²² М. Гон, *Євреї в ЗУНР: до проблеми викладання міжетнічних взаємин у шкільному курсі історії*, „Історія в школах України” 1999, 1, с. 10.

²³ J. Nikitorowicz, *Pogranicze...*, dz. cyt., s. 113.

²⁴ Національний склад населення Чернівецької області та його мовні ознаки (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року), Чернівецьке обласне управління статистики, Чернівці 2003, с. 76, 92–93.

językiem komunikacji jest przeważnie język ukraiński albo rosyjski. Przy czym Żydzi mieszkający w Czerniowcach stanowili w 2001 roku 0,4% ogółu ludności miasta²⁵. I chociaż otwarcie szkoły z pogłębioną nauką kultury i języka żydowskiego łączy się z odrodzeniem społeczności żydowskiej, potencjał jidysz jest praktycznie wyczerpany. Można w pełni zgodzić się z J. Nikitorowiczem (choć jego teza dotyczy Polski), że nauczanie języka państwowego powinno być priorytetem oświaty dla mniejszości narodowych na Ukrainie.

Wnioski

Szkoła z językiem nauczania mniejszości narodowych odgrywa rolę instytucji albo struktury, która może powodować zmiany w tożsamości etnicznej. Przede wszystkim szkoła taka przekształca się w element stabilizacji grupy, zachowania określonych form postępowania i wartości, o ile realne istnienie jest nieodłącznie związane z samoidentyfikacją. Działalność szkoły jest swoistą technologią kontroli społecznej i dialogu kultur, które wymagają zmian w strukturze społecznej, instytucjach społecznych i kursie etnopolitycznym. Warto również wziąć pod uwagę to, że szkoły „etniczne” można wykorzystywać jako środek manipulacji pamięcią historyczną lokalnych części etnosu.

Szkoła „etniczna” pomaga realizować dziecku potrzebę przynależności do grupy. Daje możliwość samorealizacji i poszukiwania własnego miejsca w obszarze społecznym i kulturalnym i procesie jego konstruowania. Nauka w takich szkołach może prowadzić do wzmocnienia roli języka (na przykład rumuńskiego albo rosyjskiego) jako czynnika budującego tożsamość etniczną wśród młodzieży.

Szkoły można rozpatrywać jako narzędzie tworzenia granic, w pierwszej kolejności symbolicznych. Ponieważ do faworyzowania, a nawet dyskryminacji międzygrupowej, wystarczy tylko formalny podział ludzi na grupy. Szkoła „etniczna” ma zdolność wpływania na status społeczny jednostki przez podwyższenie statusu etnicznego. Jak zauważa wielu badaczy, wzrost mobilności społecznej zależy od asymilacji etnicznej, i raczej od indywidualnych niż etnicznych kryteriów powiązanych z osiągnięciem statusu społecznego. Jednak dzisiejsze „odrodzenie” etniczne jest nakierowane na wzrost statusu społecznego przedstawicieli mniejszości, w tym przez wzrost prestiżu zakładów oświatowych. Szkoły wybiera się przecież nie tylko dzięki możliwości dołączenia do rodzimej kultury, ale również ze względu na bliskość od domu, prestiż albo poziom nauki.

²⁵ Tamże.

Bibliografia

- Babiński G., *Pogranicza stare i nowe. Ciągłość i zmiana procesów społecznych* [w:] K. Krzysztofek, A. Sadowski (red.), *Pogranicza etniczne w Europie. Harmonia i konflikty*, Wyd. UwB, Białystok 2001.
- Bokszański Z., *Tożsamość, interakcja, grupa. Tożsamość jednostki w perspektywie teorii socjologicznej*, Wyd. UŁ, Łódź 1989.
- Hewitt J., *Self and Society: A Symbolic Interactionist Social Psychology*, 3rd ed., Boston 1984. http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/average/new_pr.
- Nikitorowicz J., *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Trans Humana, Białystok 1995.
- Абельс Х., *Интеракция, идентичность, презентация*, Алетея, СПб 1999.
- Гон М., *Євреї в ЗУНР: до проблеми викладання міжетнічних взаємин у шкільному курсі історії*, „Історія в школах України” 1999, nr 1.
- Довідка щодо забезпечення прав національних спільнот на Буковині, http://www.oda.cv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4536&Itemid=8.
- Закон України про Загальну середню освіту, <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=651-14>.
- Закон України Про національні меншини України, <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2494-12>.
- Ільєсова Б., *Відкриття національних шкіл, як і раніше, проблематичне*, [http://www.cidct.org.ua/uk/publications/pritula/3\(19\)01/17.html](http://www.cidct.org.ua/uk/publications/pritula/3(19)01/17.html).
- Макеєв С.А., Оксамитная С.Н., Швачко Е.В., *Социальные идентификации и идентичности*, Інститут соціології НАНУ, Київ 1996.
- Національний склад населення Чернівецької області та його мовні ознаки (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року), Чернівецьке обласне управління статистики, Чернівці 2003.
- Почєбут Л. Г., *Взаимопонимание культур: Методология и методы этнической и кросс-культурной психологии в: Психология межэтнической толерантности*, Изд-во С.-Петербург.ун-та, СПб 2005.
- Солдатов Г.У., *Психология межэтнической напряженности*, Інститут етнології і антропології, Москва 1998.
- Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. Моніторинг дотримання прав меншин, Випуск 10, Вересень 2002.
- Тоїчкіна Т., *До питання про етнокультурну соціалізацію дітей в етнозмішаних сім'ях* [в:] *Соціальні виміри суспільства. Збірка наукових робіт молодих науковців*, Вип.2, АНУ, Ін-т соц., Київ 1998.
- Указ президента про Національну доктрину розвитку освіти, http://www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.doc
- Швидко Г., *Деякі питання вивчення в школі міжнаціональних стосунків в Україні ХХ ст.*, „Історія в школах України” 1997.
- Шевчук О., Беднарський І., *Проблеми навчання державною мовою та мовами національних меншин у загальноосвітніх навчальних закладах АР Крим*, <http://www.niss.gov.ua/Monitor/desember08/19.htm>.
- Штоппка П., *Культурная травма в посткоммунистическом обществе*, „Социальные исследования” 2001, 2.
- Штоппка П., *Социальное изменение как травма*, „Социальные исследования” 2001, 1.

Streszczenie

Doświadczenie i nawyki wzajemnej komunikacji międzykulturowej wpływają na poziom tolerancji etnicznej. Badania przeprowadzone w Czerniowcach na Ukrainie pokazują, że tolerancja i stereotypy etniczne jednoznacznie wykazują związek z edukacją w szkolnictwie średnim. Szkoła „narodowa” tworzy obszar, który określa się jako „nasz”, „swój”, „kulturowy”, „bezpieczny”, „zorganizowany harmonijnie” itd. Dla rodzin etnicznie nieukraińskich (w tym również mieszańców) szkoły mniejszości narodowych są ważnym źródłem identyfikacji społecznej. Skutkiem tego jest zachowanie tradycyjnie życzliwych stosunków w relacjach międzyetnicznych w obwodzie czerniowieckim. Z drugiej strony badanie pokazuje, że pojawiają się negatywne tendencje w sferze relacji międzyetnicznych. Przyczyny wskazanych zjawisk wynikają po pierwsze z faktu pomijania we współczesnej edukacji problemów mniejszości narodowych. Ponieważ powinni oni jednocześnie sprzyjać rozwiązaniu problemów społecznych mniejszości etnicznych, zabezpieczać prawa człowieka, zaspokajać potrzeby kulturalne. Po drugie wynikają z kwestii kadry nauczycielskiej i jej odpowiedniego przygotowania pedagogicznego, rozwoju oświaty międzykulturowej.

Summary

Experience and attainments of intercultural communication influence on the level of ethnic tolerance. Results of the research conducted in Chernivtsi, Ukraine, demonstrate that there is a correlation between the tolerance and ethnic stereotypes, on the one hand, and education in the “ethnic” school, on the other. In such type of schools develops the area which can be explained in the terms “my”, “ours”, “cultural”, “safe”, “harmonize” etc. Ethnic minority's school is very important channel of the social identity for non-Ukrainian ethnic families. As a result we found out, that interethnic relations are very friendly in the Chernivtsi region. At the same time our research indicated the negative tendencies in the interethnic relationships. It can happen from different reasons. Firstly, because of lack of modern strategies of ethnic minorities' education. This kind of strategies simultaneously has to assist in resolving of the social problems of ethnic groups, in protecting of the human rights and in satisfying of the cultural needs. Secondly, because of lack of well-prepared specialists on the questions of intercultural communication among the teachers.

